

Az aszimmetrikus hadviselés morális dimenziója

Amszterdamban 2006. október 4-6-án került sor a fenti címmel (*The moral dimension of asymmetrical warfare*) egy nemzetközi konferenciára, amelyre 25 országból hívtak előadókat. Victor Dobbin volt angol protestáns tábori püspök javaslatára meghívást kaptam a konferenciára, ahol a harmadik szekcióban előadást tarthattam. A szervezők a Holland Védelmi Minisztérium, a Holland Védelmi Akadémia valamint a Holland Haderő Etikai Központja volt, amelynek a vezetője, Dr. Th. A. van Baarda egyetemi docens a szervező bizottság elnöki tisztét is ellátta. A konferenciára a haditengerészet bázisán lévő új konferencia központban került sor. A szervezők a konferencián bemutatták és a résztvevők számára is átadták a „Katonai Etika / A Holland megközelítés – Gyakorlati kézikönyv” című angol nyelvű könyvet (*Military Ethics: The Dutch Approach – A Practical Guide*, Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2006) Th. A. van Baarda és Desirée E.M. Verweij szerkesztésében. A könyv ismertetésére a későbbiekben visszatérek. A konferencia fő előadásokra valamint a négy szekciókban (panelben) elhangzó előadásokra, konzultációkra épült.

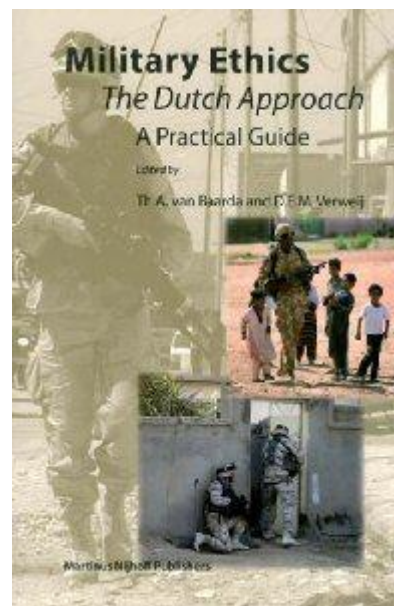
A nyitó előadást Mr. C. van der Knaap helyettes államtitkár tartotta. Előadásában kiemelte a terrorizmus ellenes harc morális dilemmáinak három szintjét:

(a) A harci szituáció szintje: a tálib fegyveresek egy iskola épületéből nyitottak tüzet és az előretolt légi irányító (Forward Air Controller) nem tudja, hogy az épületben maradtak-e gyerekek, de döntenie kell a légi csapás kiváltásáról. A katonai konvoj elé gyermeket löknek az út mellett álló tömegből és a gyereket a harcjármű elüti. Ki kell-e szállni a katonáknak a harcjárműből segítséget nyújtani, ha ismert előttük, hogy ez egy taktika is arra, hogy az előre elhelyezett robbanóeszközök közelében tartsák a katonákat.

(b) Az egység szintje: A tálibok kollaboránsként kezelik a katonai bázisokon dolgozó afgánokat. Volt rá példa, hogy egy fiatal fiút fára felakasztva talált a járőr az út mellett, mert a bázison dolgozott. Ennek tudatában kell-e alkalmazni a helyi lakosokat a katonai bázisokon?

(c) A nemzeti szint: morálisan azt a feszültséget jelenti, ami a nem hadifogolyként kezelt terroristák és a genfi konvenció figyelembe vételének igénye között feszül az USA részéről, vagy más aspektusból: alkalmazni kell-e a konvenciókat azokra, akik maguk sem e konvenciók szellemében küzdenek?

Vannak bizonyos modellek – utalt rá az államtitkár – amelyeken morálisan el lehet gondolkodni, ilyen például: a Közel-Keleti diktatúrák azon gyakorlata, hogy a hatalom ellen való támadás esetén tömegmészárlást követnek el; az angol gyakorlat Észak-Írország esetében, amikor az angol csapatok elleni sorozatos támadásokra mértékletes, visszafogott válaszokat adnak. Ez a reakciómód hosszútávon eredményes. A következő gyakorlat

Afganisztánban realizálódik, amely során egyes régiókban, szektorokban a katonai erők részt vesznek a polgári élet alapfeltételeinek megteremtésében, amelynek szintén hosszútávon van eredménye (a katonai erő alapvetően elrettentésül van az adott körzetben).

A fő előadások közül szeretném megemlíteni Dr. E.R. Micewski dandártábornok, az Osztrák Nemzetvédelmi Akadémia Humán és Társadalomtudományi Intézetének igazgatója által tartott előadást, melynek címe: „Moralitás az aszimmetrikus hadviselésben – Politikai, társadalmi és katonai aspektusok”. Az előadó kiemelte az aszimmetriák között, hogy: (a) az etikai felelősségben nincs viszonyosság, (b) a harcban felül kell kerekedni, valamint (c) drámai ellentmondás van az új stratégiák egyenlőtlenségében. Felsorolta a *jus ad bellum* elveit: legitimáció, igaz ok, igaz szándék, utolsó lehetőség, a siker észszerű reménye, arányosság (a ráfordítás és az eredményesség között), közös deklaráció; valamint a *jus in bello* elveit: arányosság (a támadás és a védelem eszközeinek használatában) valamint a diszkrimináció (a nem harcolók mentessége / immunitása). Az előadó úgy foglalt állást, hogy az etika magába foglalja: a szándékot (igaz ok, igaz szándék, utolsó lehetőség, a siker esélye, szükségesség és elkerülhetetlenség), a Kant-i transzcendentális jogokat (a közvetlen emberi jogok, az élethez való jog, a testi épség megőrzése), pragmatikus jogokat (a politikai önmeghatározás, közvetlen emberi jogok, a demokratikus életfeltételek, a javak elosztása). Az etika leginkább a szándék mezőt foglalja magába.

A négy panelben közel 40 előadás hangzott el, a harmadikban 13. „Aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus világban” című előadásomban elmondtam, hogy minden dolog, amely emberi döntéstől függ, etikai problémát is jelenthet. Az etikai elveket azonban közvetlenül katonai gyakorlattá transzformálni nem lehet. Az aszimmetrikus hadviselés egyébként is nyomást gyakorol a katona tudatára és amikor harcba vetik, nem követheti az abszolút morális elveket vagy az erkölcsi meggyőződését. A háború egyébként is azt jelenti, hogy nincsenek emberi válaszaink. A modern háború is, mint minden háború, horrorisztikus valóságában áll szemben a civilizált étellel. A „homo duplex” mentalitás sötét arcai is megjelennek a tudatos és a tudattalan dinamikája nyomán (gondoljunk a spekuláció, a megfosztás, az elrettentés, a sakkban-tartás, a gépiesség öröme, és esetenként az ellenség pusztulása fölött érzett halálöröme). Nemcsak általában a háború, hanem a terrorizmus is katonai tényezőkre épül, így a tüzerőre, a mozgékonyagra, a folyamatok parancsnoki kontrolljára (az akciók szervezése, tervezése, végrehajtása), a pontosságra, a végrehajtás titkosságára (előre így nem kalkulálható a végrehajtás ideje, a csapás tartalma, ereje). A háború természete olyan, hogy nemcsak traumatizálja a résztvevőket, hanem gyakran kriminalizálja is őket (gondoljunk a fogolykínzásokra Irakban). A háborúnak így alig van morális osztalékuk. Az előadókhöz feltett kérdésekre adott válaszoknál elmondtam, hogy sokszor misztifikáljuk a morális faktort, a morális értékeket. A morális kontrol általában nem lép működésbe a háborúban, különösen nem a harctéren. A harcmezőnek nincsen intellektuális klímája, mert sok az olyan antiszociális impulzus, mint a frusztráció, a gyűlölet, a veszély. Ilyen körülmények között az ösztönösség váltja ki a katona válaszait. A háború mesterséges szituáció, amelyért az etika önmagában nem felelős. Hangsúlyoztam, hogy a katonának is olyan morális elvekre van szüksége, amelyek a társadalom számára is értéket jelentenek, amelyek hatékonyan motiválják a katonai aktivitást és összhangban vannak a nemzetközi hadijoggal és győzelemre ösztönöznek a fegyveres összeütközések során.

Vitatott előadás volt Wim Smit (Belgium): Biztonság vagy szabadság? Ezt a metaforát – azaz a biztonságnak a szabadság rovására történő növelését – a szerző tudományosan megalapozatlannak tartja. Úgy véli, hogy a szabadság korlátozására bevezetett intézkedések több kárt okoznak az amerikai állampolgároknak, mint amennyire megnehezítik a terroristák tevékenységét. Egyoldalúan tartja ezt az eljárást a biztonságpolitikai pragmatizmus törvényszerűnek, holott a jogok érvényesíthetőségére kellene nagyobb hangsúlyt fektetni.

Fontos és érdekes előadást tartott a panelban Dr. Eric Vermetten professzor, a Holland

Központi Katonai Kórház pszichiátere „A stresszre vonatkozó klinikai kutatások használatában felmerülő dilemmák” címmel. A helyzet sajátosságára utalt, amikor jelezte, hogy van körülbelül 40.000 öreg – többnyire a vietnami háborút megjárt – veterán és van már körülbelül 120.000 új veterán. Az új veteránok (Afganisztán, Irak) 19,5%-át mentális problémákkal kezelik. A szemtől-szembe, valamint a házról-házra harc és az akna robbanások nyomán aktív és passzív traumák egyaránt előfordulnak (alvászavarok, egyensúlyvesztések, remegések, szociális fóbiák, stb.). Gyakori kommunikatív formuláik: „Ne menj oda!”, „Hagyj magamra!”, „Ez ismét meg fog történni.” Az előadóval volt alkalmam beszélgetni és elmondtam, hogy a jelzett traumákat az első világháború időszakában is diagnosztizálta és publikálta Dr. Ferenczi Sándor ideg orvos, Freud munkatársa, a pszichoanalízis egyik megalapítója. A professzor az előadásában hivatkozott Selye János munkásságára a stresszel kapcsolatban, aki szintén magyar származású nemzetközi hírű tudós volt.

A bevezetőben jelzett holland „Gyakorlati kézikönyv” (*Military Ethics: The Dutch Approach – A Practical Guide*) néhány megközelítését szeretném a következőkben ismertetni. A morális kapacitást Kohlberg alapján emeli ki, aki szerint ennek a kapacitásnak a tartalma: „olyan döntéseket és ítéleteket hozni, amelyek figyelembe veszik a morális elveket és azok alapján való cselekvést váltanak ki.” (8. old.). Ez tartalmilag azt jelenti, hogy: van felkészítés az adott akciókkal kapcsolatos morális dilemmákra, a katonai időben ismerje fel az adott helyzetekben ezeket a dilemmákat, válaszai ezekre összhangban legyenek a morális értékekkel, vállaljon felelősséget döntéseiért valamint legyen képes világosan magyarázni döntéseinek morális alapjait. A gondolkodás szintjén tehát legyen képes felismerni és elemezni a morális kérdéseket, amikor azok jelentkeznek. A hatás szintjén legyen képes olyan empátiát mutatni, amely összhangban van a morális érzelmekkel. Az akarat szintjén legyen hajlandósága bátran, a morális elvekkel összhangban cselekedni (14. old.). A katonai képességeket felosztja: elvi komponensre (alapelvek, doktrína, eljárások), mentális komponensre (motiváció, vezetés, harci akarat), fizikai komponensre (a célok összekapcsolása a személyes valamint az anyagi feltételekkel) (27-28. old.). Fontosnak tartja, hogy minden parancsnokot jellemezzen: a professzionalizmus, az orientáció (cél, út a célhoz, személyek kiválasztása), az egyértelműség, a bizonytalanság csökkentése, a nyugodtság, a morális klíma teremtő képesség, a példamutatás, a bizalom, a tekintély, a hitelesség (36-38. old.). Miért, milyen tényezők hatására veszítik el a katonák a morális tartásukat: öngazolás, eufemisztikus nyelvezet, kedvező összehasonlítás, a felelősség áthárítása, a végső felelősség elmosása, az egyedi döntés következményeivel való nem számolás, az ellenség dehumanizálása, az áldozatok hibáztatása, a normákhoz és az értékekhez való lojalitás megszűnése (51-56. old.). A korrekt és a legális célkiválasztást meghatározó és követendő NATO elvek (NATO, 2000, 5081-5085 paragrafusok): megkülönböztetés (harcos, nem harcos, stb), arányosság, katonai szükségszerűség, humanitás (83. old.). Nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a külső feltételeket sem, amelyek között a katonai akciók zajlanak, így: a bizonytalanságot és a káoszt, az erőszakot és a veszélyt, a stresszt, a súrlódásokat valamint a bevetések folyamatosságát (121-124. old.). Az etikát felosztják: személyes, professzionális etikára, a foglalkozási csoportok etikáira, szervezeti és politikai etikára (124. old.). A bevetések alatti dilemmák típusai: pozitív értékek és kötelességek közötti, morális döntés két negatív hatásokkal is járó alternatíva között, zavaros helyzetben való cselekvési alternatívák között (129-133. old.). A holland tiszti hallgatókkal szemben támasztott követelmények között felsorolják: a pozitív attitűdöt, a fegyelmet (ez tartalmazza a realitás érzéket és a képességek központba állítását), a mentális határozottságot (ez tartalmazza a rugalmasságot, az állhatatosságot valamint az erőskezűséget a végrehajtásban), a bajtársiasságot, az együttműködési képességet, a hajlékonyságot és a beleérző képességet, a morális ismereteket, tekintélyt, a felelősség érzetét, a végrehajtás orientált gondolkodást, kezdeményezőkézséget / függetlenséget / dinamikuságot, nyitottságot / őszinteséget / kommunikatív készséget (137.

old.). Eset történetek feldolgozásával is segítik a felkészülést. Modelleket is tartalmaz a könyv. Egy probléma megoldásában az utak szerkezete: a dilemmából indul a kodifikált értékek és normák felé, majd a morális véleményeket mérlegeli, utána a morális célokat és prioritásokat és végül a megoldási szándékhoz jut el (289. old).

Áadtam Th. A. van Baarda egyetemi docensnek, a konferencia egyik fő szervezőjének a Filozófia és Kultúrtörténet tanszékünk kétkötetes – Dr. Gligor János alezredes által szerkesztett – magas színvonalú „Katonai etika” című tankönyvét és szöveggyűjteményét. Elnézést kértem, hogy nekünk csak magyar nyelvű változata van, de a professzor azt mondta, hogy majd fordíttatnak belőle. Egyetemünk tankönyve tartalmát tekintve nem marad el, mi több versenyképes más tankönyvekkel a nemzetközi mezőnyben.

A konferencián volt alkalmam találkozni Asa Kasher professzorral, aki a Tel Aviv-i Egyetem Professzionális Etika és Gyakorlati Filozófia tanára. A professzor már egy alkalommal tervezte, hogy egyetemünkre jön kutatómunkára, de ez még nem realizálódott. Találkoztam a záró díszvacsorához való felkészülés időszakában Tarlósi Péter úrral, akit Amszterdam legelőkelőbb szállodájából kértek ki erre az alkalomra kisegítőnek, tekintettel a konferencia nemzetközi jellegére. Tarlósi úr méltán volt büszke magyarságára, roma származására (Édesanyja Járóka lány), nyelvtudására (öt nyelven beszél), zenész, operaénekes, nagyhírű iskolákban tanult (Rómában, Párizsban). Nagyon örült, hogy magyarokkal is találkozhatott. A konferencia résztvevőit a szervezők elvitték a Haditengerészeti Múzeumba, ahol megtekintettük a múzeum igen gazdag anyagát. A múzeumot 1922-ben nyitották meg a nagyközönség előtt.

Összességében a konferencia tartalmát tekintve nemcsak tudományos konferencia volt, hanem intenzív morál terápia is, tekintettel a közel félszáz előadásra. A katonák a gyakorlatias megközelítéseket részesítették előnyben. A szervezők által kiadott tankönyv is ezt az oldalt tárgyalja bővebben, amelynek néhány vonatkozását a magyar katonai felkészítésben is alkalmazni lehet. A konferencia anyagát a szervezők önálló kötetben megjelentetik.

Dr. Harai Dénes ezredes